

EUSKARAREN BALIO GABEKO ESKUBIDEAK JUSTIZIA ARLOAN*

1. ELEANIZTASUNA ETA HIZKUNTZ POLITIKA

1.1. Eleaniztasuna

Estatu espainiarraren eleaniztasuna ukaezinezko kontua da. Estatu espainiarrean hizkuntza asko mintzatzen dira (euskara, gailegoa, katalana, bablea, fablea, aranera, Extremadurako portugesa, bereberra, arabera, romaní edo caló delakoa), eta errealitate honi legeak erantzun bat eman behar dio.

Elebitasunaren aldeko nazioarteko politika diferenteek legez edo bere Konstituzioen bitartez errotu dute bi hizkuntzaren edo gehiagoren berdintasuna. Berdintasun juridikoaz ari gara, ez egitateetan oinarrituta dagoen berdintasunaz.

* Artikulu honetan Justizia Euskaraz elkarteak 2006ko abenduaren 15ean antolatutako jardunaldian irakurri zen testua dator. Jardunaldiaren gaia eskubide lingustikoak Justizia Administrazioan izan zen. Kepa Sanpedro Justizia Euskaraz elkarteko kidea da eta artikuluan elkarte horrek gaiari buruz duen sentipena jasotzen da, ñabardurak ñabardura. Jardunaldiko beste parte-hartze batzuk aldizkari honen aurreko zenbakietan irakur daitezke, hain zuzen ere, 11. zenbakian (Edorta E. Herreraren *Epailletza euskalduna: hizkuntza eta prozesu eskubideak*) eta 12. zenbakian (Anna M. Pla irakaslearen *La aptitud lingüística del personal judicial*).

1.2. Hizkuntzei buruzko politikak. Nazioarteko ereduak

Hiru motatako eleaniztasun edo hizkuntz politika egon daiteke:

a) Mugagabeko eskubide pertsonalean edo subjektiboan (*derechos subjetivos*) oinarritzen den eleaniztasuna edo elebitasuna. Kanadako kasua. Kanadako erakunde guztiak elebidunak dira (ingeles eta frantses), frantsesa gutxiengoen hizkuntza izan arren. Kanadako biztanle guztiak aukera dezakete erabili nahi duten hizkuntza, Estatu mailan, Justizian edo Hezkuntzan. Estatuak onartu eta bideratu egin behar du hautaketa hau.

b) Lurraldean oinarritzen den hizkuntz eskubidea (*derechos territoriales*), Belgikan eta Suitzan gertatzen den antzera. Kasu hauetan lurraldeak jartzen ditu hizkuntzaren mugak. Eleaniztasuna lurraldez banatzen eta erabiltzen da: leku batean frantsesez eta bestean alemanez edo flamenkoz. Lurralde edo kantoi bakoitzak bere hizkuntza ofiziala du eta eskubide subjektiboek lurraldearen barruan bakarrik dute joko.

c) Lurraldetasunak mugatutako eskubide subjektiboa (*derechos personales territorializados*), Espainiako autonomia-erkidegoetan gertatzen dena. Estatu espainiarra, legez, elebakarra da, baina lurralde batzuetan bertako hizkuntza ere erabil daiteke. Autonomia-erkidego horiek ez dira elebidunak, baina erkidego batzuetako herritarrek badute bertako hizkuntza ahoz eta idatziz erabiltzeko eskubidea. Kasu hauetan, eskubide pertsonala lurraldearen arabera banatzen da eta eskubide hori geografikoki zatitzen da. Hizkuntza biak ofizialak bihurtzen dira autonomia-erkidegoetan.

Teorian hala dira hizkuntz politika diferenteak, baina praktikan ez, praktikan bestelakoak suertatzen dira. Espainiako auzitegi-etan, gutxienez. Eskubidea pertsonala ala lurraldean oinarritua izan, praktikan euskara beti ateratzen da galtzaile, eta batzuetan, euskara erabiltzen dutenak, gaizkile. Eta egoera horrek azterketa sakonago bat eskatzen du, kontraesanak gainditu ahal izateko. Estatu espainiarreko legedia anbigua da eta anbigutasun horrek arazoak besterik ez ditu sortzen egunero, eta gehienetan euskararen kalterako. Edo,

hobeto esanda, Espainiako gaurko legediak eta legedi hori interpretatzen duten ebazpenek, eta horretan oinarritutako hizkuntz politikek, euskararen egoera makala eta ahula areagotzeko soilik balio dute. Ezin ukatu hizkuntz politika horren azpian Estatuaren definizio jakin bat dagoela, Estatu zentral eta chauvinista bat.

2. LEGEDIA ETA JURISPRUDENTZIA HIZKUNTZA

2.1. Hizkuntzei buruzko legedia

Hauxe da hizkuntzei buruzko legedi nagusia gure inguruan:

- Eskubide Zibil eta Politikoen Nazioarteko Ituna: 27. art.
- Giza eskubideak eta oinarriko askatasunak babesteari buruzko Europako Hitzarmena: 14. art.
- 1978ko Espainiako Konstituzioa: 3. art. eta Hitzaurrea.
- 1979ko EAeko Estatutua: 6. art. eta 35. art.
- Azaroaren 24ko 19/1982 Oinarriko Legea, Euskararen Erabilera Arauzkotzekoa: 4., 5., 8., eta 9. art.ak.
- Botere Judizialaren 6/1985 Lege Organikoa: 231., 341., eta 471. art.ak.
- 2003/1986 Errege Dekretua: 5.2.f, 11.2.f, 51.6 eta 81. art.
- Eusko Jaurlaritzaren 117/2001 Dekretua, EAeko Justizia Administrazioan hizkuntzaren normalizaziorako erabili beharreko neurriei buruzkoa.
- 1608/2005 Errege Dekretua, idazkari judizialen erregelamendua onesten duena.

2.2. Espainiako estatuko jurisprudentzia

Hauxek dira hizkuntzari buruzko epai nagusiak:

- Konstituzio Auzitegiaren ekainaren 26ko epaia, 82/1986 zenbakikoa.
- Konstituzio Auzitegiaren otsailaren 28ko epaia, 46/1991 zenbakikoa.
- Epai Gorenaren ebazpena, 1995ko apirilaren 18koa.
- Konstituzio Auzitegiaren apirilaren 13ko epaia, 105/00 zenbakikoa.
- Konstituzio Auzitegiaren irailaren 13ko epaia, 270/06 zenbakikoa.

2.3. Euskara Nafarroan

1978ko Espainiako Konstituzioaren hirugarren artikuluan ezarritakoaren arabera, gaztelaniaz bestelako hizkuntzek, Espainiako estatuan ofizialtasuna izateko, autonomia-erkidego bakoitzeko Estatutuak horrela xedatu behar du.

Nafarroaren kasuan *Forua Hobeagotzeko Legeak* arautzen du estatutua. Bederatzigarren artikuluan, honakoa esaten da:

a) Gaztelania da Nafarroako hizkuntza ofiziala.

b) Euskarak ere ofizialtasuna izango du Nafarroako eremu euskaldunetan.

Foru lege batek zehaztuko ditu eremu horiek, euskararen erabilera ofiziala erregulatu, eta Estatuko legediaren barnean, hizkuntza honen irakaskuntza zuzenduko du.

Hobeagotzeko Legeak gainontzeko estatutu guztiek ez bezalako erregulazioa egiten du, hizkuntza bat ofizialkide bihurtzen baitu eremu jakin eta mugatu batzuetarako soilik.

Hau da, euskara ofiziala izango da hizkuntzaren arauketa egiten duen legeak (Euskararen 18/1986 Foru Legea) ezartzen dituen eremuetan, legearen aburuz, euskarak Nafarroako eremu horietan soilik baitu gizarte-ezarpena.

Aipatzekoa da baita ere, Hobeagotzeko Legeak, beste estatutu askok ez bezala, botere publikoei euskararen alde ez diela inongo babes ezta sustapenik agintzen.

Euskararen ofizialkidetasuna arautzen duen legea 18/1986 da, abenduaren 15eko Euskararen Foru Legea.

Lege horrek, euskararen ofizialkidetasun mugatua ezartzeaz gain, euskararen irakaskuntza eta euskararen agerpena komunikabideetan ere arautzen ditu.

Nafarroa hiru eremu administratibotan banatzen da:

a) Eremu euskalduna: (Nafarroako mendialdea)

Herriz herri zehazten da bosgarren artikuluan. Eremu honetan bizi diren herritarrak euskaraz nahiz gaztelaniaz zuzendu daitezke botere publiko eta erakundeetara, edota garrantzi juridikoa duen edozer bi hizkuntzetako edozeinetan egin.

Bestalde, administrazioa behartuta dago behar duen guttia egiteko zerbitzu hori euskaraz nahiz gaztelaniaz eskaini ahal izateko.

Jakinarazpen eta egintza oro elebidun izan behar dira, betiere, interesdunek horiek hizkuntza bakarrean jasotzea aukeratzeko ez badute.

Hamalaugarren artikuluan euskararen erabilera Justizia Administrazioan arautzen du: "Herritar orok bere aukerako den edozein hizkuntza ofizialkide erabili dezake Justizi Administrazioarekiko harremanetan, indarrean dagoen legediaren arabera". Legedi hori *Euskararen Foru Legea* da, eta beraz, euskaraz nahiz gaztelaniaz egin daiteke eremu euskaldunean Justizia Administrazioaren aurrean.

b) Eremu mistoa: (Nafarroa erdialdea)

Eremu hau ere herriz herri zehazturik dago bosgarren artikuluan. Legeak euskara mugatzeko etengabeko ahalegina egiten du eta, eginkizun horretan, legeak bere izaeraren aurka egitea ere lortu da. Izan ere, lehen aipatu bezala, euskara gizarte-erabileraren arabera arautzen da, ustez, eta eremu mistoan ez da honekin bat egiten. Euskaraz hitz egiten bada, eremu euskalduna izan beharko litzateke, eta hitz egiten ez bada, ez. Hizkuntza bat ezin da erdizka hitz egin, eta beraz, erdizka egindako araudi batek ez du zentzurik.

Azken finean, legeak euskarari jartzen dizkion mugen barruan beste muga bat besterik ez da.

Eremu honetan euskarak ez du ofizialtasunik, eremu ez-euskaldunean bezala.

Herritarrek euskaraz nahiz gaztelaniaz egin dezakete Nafarroako Administrazio Publikoaren aurrean, baina horretan bakarrik, hau da, Nafarroako Gobernuaren menpe dauden administrazio-organoetan soilik. Eta ez Estatuaren menpe daudenetan, esaterako Justizia Administrazioan.

c) Eremu ez-euskalduna: (Nafarroa hegoaldea)

Lehen aipatutako eremuetan ez dauden herriek osatzen dute. Eremu honetan euskara ez da ofiziala. Herritarrek Nafarroako Gobernuaren menpe dauden administrazio-organoetan euskaraz egin dezakete, baina guztia gaztelaniara itzultzea eskatu dezake Administrazioak.

Arautegi mugatzaile eta hertsatzaile honek argi uzten du Nafarroa Garaian, euskaldun bat non jaio, halako tratua jasotzen duela. Horrela, Nafarroa Garaiko mendialdean jaiotzen den pertsona batek eta Erriberan jaiotako beste batek ez dituzte hizkuntza-eskubideak berdin bermatuta. Izan ere, “eremu euskalduneko” nafarrak egoera kaskarrean baldin badaude, erdialdeko, eta zer esanik ez, hegoaldeko biztanleek are egoera tamalgarriagoa jasaten dute erakunde publikoetara euskaraz zuzentzeko garaian.

Bestalde, eskubide-urratze horren aitzakia ondorengoa da: “eremu ez-euskalduneko” euskaldun batek erabili nahi duen hizkuntzak ez du erabilpenik. Nahiko bitxia. Hori da euskarak Nafarroan duen sustapena.

Aipatzekoa da “eremu euskaldunean” dauden epaitegi guztiak bake-epaitegiak direla. Iruñeko eta Agoitzeko jurisdikzioetara biltzen dira herri horiek guztiak, eta beraz, eremu mistoan kokaturik dauden barrutietan.

Hori dela eta, betiko eztabaida izan da lege horrek arautzen duen euskararen erabilpena zein foru motatakoa den; ez baita berdina foru pertsonala izatea edota lurralde-forua.

Legeak ez du horren inguruko argibiderik ematen eremuak bereizteko garaian.

Foru pertsonala baldin bada, eremu euskaldunean bizi den herritar bat Iruñean edo Agoitzen dagoen bere jurisdikzioko epaitegira joaten denean, euskaraz egin ahal izango du, nahiz eta epaitegi horiek Estatuko Administrazioaren menpe egon.

Lurralde-forua baldin bada, aldiz, gaztelaniaz egin beharko du, eremu mistoan ezin baita euskaraz egin Estatuko Administrazioarekiko harremanetan, Justizia Administrazioan adibidez.

Nafarroako Foru Erkidegoko egungo Administrazioa bere ama hizkuntza zapaltzen duen administrazioa da. *Lingua navarrorum* ez da gaurko kontua, baina gaur egun erabat zapalduta dago.

2.4. Iparraldeko egoera

Labur esanda, Frantziako Konstituzioak, 2. artikuluan, elebakar hutsa soilik hartzen du aintzat, frantsesa alegia, eta ez dago besterik. Gainera, estatu frantsesak ez du Gutxiengo Hizkuntzen Europako Ituna sinatu. Horrenbestez, euskararen egoera Iparraldean oso larria da.

3. ESPAINIAKO ESTATUAREN HIZKUNTZ POLITIKA ETA EUSKARA

Estatu espainiarreko eleaniztasuna Espainiako Konstituzioan definituta dago, 3. artikuluan, eta Konstituzio Auzitegiak 1986ko ekainaren 26an emandako epaian (epai horren ondoren, geroko ebazpen guztiak, gaurkoak eta azkenekoak barnean hartuta, epai horren ildokoak izango dira). Lege eta jurisprudentzia nagusi horiek ezarritakoaren arabera, “gaztelania da Espainiako estatuaren hizkuntza ofiziala” (EKren 3. art.), eta –nire ustez– bakarra.

Lurraldez, beraz, ez dago Estatu espainiarrean inolako eleaniztasunik. Espainiako Estatua elebakarra da. Horregatik,

“Espainol guztiek jakin behar dute (gaztelaniaz) eta (gaztelania) erabiltzeko eskubidea dute” (EKren 3. art.). Hemendik aurrera esango dugun guztia hori baieztatzeko izango da.

Baina Espainiako Konstituzioaren 3.2 artikulua araberak, hizkuntza propioa duten autonomia-erkidegoetako mintzaerak ere ofizialak dira, eta euskaldunok euskara erabiltzeko eskubidea dugu, baina Euskal Autonomia Erkidegoan bakarrik. Eskubide hori lurraldeari lotuta egon arren, ez da lurraldetik eratortzen. Eskubide subjektiboa da, alderdien borondatean oinarritua; hau da, Espainiako legediak edo botere politikoak EAEn euskaraz hitz egingeko eskubidea edo gaitasuna ematen digu, lurralde baten barruan, baina lurraldetasunaren babesik gabe. Lurraldean hizkuntza bat baino ez dagoelako: gaztelania. Eta horrek ondorio latz baina argiak ditu:

- Euskararen erabilpena hitzarmen baten bidez gauzatu behar da,
- Euskarak ez du inolako eskubide objektiborik aurretiaz ezarrita.
- Lurraldeko erakunde eta agintariek eskubide hau babestu eta sustatu egin behar dute, baina gaztelaniaren erabilpena inola oztopatu gabe.

Egoera hori ez du aldatu EAeko Autonomia Estatutuaren abenduak 18ko 3/1979 Lege Organikoak, ez eta Euskararen Erabilpena Arauzkatzeko azaroaren 24ko 10/1982 Oinarrizko Legeak ere, batez ere, azken Lege horri Konstituzio Auzitegiak 6.2 artikulua azkeneko esaldian eta 8.3 artikuluan egindako zuzenketak kontuan hartzen baditugu.

6.2. art.ak dio (edo zioen): “elkar hartzerik ez bada, espedienteak edo prozedura hasitakoak nahi dezan hizkuntza erabiliko da, bi aldetakoek argibideak bere aukerako hizkuntzan jasotzeko eskubidearen kaltetan gabe”.

Bigarren artikulua azken esaldi hau Konstituzio Auzitegiak Konstituzioaren kontraktat hartu zuen 1986ko ekainaren 26ko aipatu ebazpenean. Eta ebazpen hori oso argigarria da, funtsezkoa, gure lurraldean hizkuntz politika osoa ulertzeko. Ebazpen horrek oso argi uzten du zein den hizkuntza nagusia EAEn.

Zer gertatzen da edozein espediente edo prozeduratan hizkuntza biak agertzen badira, euskara eta erdara? Alderdiek, halako egoeretan, elkarrekin adostu beharko lukete (eskubide subjektiboen “hitzarmena”) zein hizkuntza erabili. Euskararen Erabilera Arauzkotzeko azaroaren 24ko 10/1982 Oinarrizko Legearen 6.2 artikulua araberak, erakunde publikoek (epaitegiek) espediente edo prozedurari hasiera ematen zionak aukeratzen zuen hizkuntza erabili behar zuten. Beste era batera esanda, euskaldunok, euskara aukeratzen bagenuen erakunde edo auzitegiekin hitz egiterakoan, hizkuntza horretan egin ahal genuen prozedura guztia. Adostasunik lortzen ez bazen, euskarak gaztelaniak beste indar edo balio zuen. Baina aipatutako epaiak oreka hori zapuztu egiten du. Epai horrek, zuzenbideko 9. oinarrian, hori Konstituzioaren kontrakoa dela ebazten du. Ene ustez, hemen agertzen da argi eta garbi euskararen erabilpenaren menpekotasuna eta oinarri ustela.

Interesgarriak dira, gainera, Konstituzio Auzitegiak erabiltzen dituen argudioak. Alde batetik, bazirudien EAren Oinarrizko Legeak berdintasunaren printzipioa hausten zuela, eta, bestetik, Konstituzioaren 3. artikulua urratu. Berdintasunaren printzipioa aipatzeak harridura sortzen du, ez baitakigu zer nolako berdintasuna babesten den euskararen kontrako desoreka sakon baten barruan, eta zer esan nahi duen, azkenean, Espainiako Konstituzioaren 3.2 artikulua.

Botere Judizialaren Lege Organikoak 231. 1 eta 2 artikuluan dio:

1. Epailleek, magistratuek, fiskalek, idazkariak eta epaitegi-etako eta auzitegi-etako gainerako funtzionarioek gaztelania –Estatuko hizkuntza ofiziala– erabiliko dute jardun judizial guztietan.

2. Epailleek, magistratuek, fiskalek, idazkariak eta epaitegi-etako eta auzitegi-etako gainerako funtzionarioek autonomia-erkidegoko berezko hizkuntza ofiziala ere erabili ahal izango dute, baldin eta alderdietako batek ere aurka egiten ez badu, hizkuntza hori ez dakiela alegatuz, modu horretan defentsa-gabezia sor dakiokenean.

Eta, antzekoa agertzen da Prozedura Zibilaren urtarrilaren 5eko 1/2000 Legearen 142. artikuluan.

Legeak eta Konstituzio Auzitegiaren ebazpen honek erakusten dute ondo euskara EAEn eskubide subjektiboa dela, eta gainera, murriztua eta babesik gabekoa. Gaztelania jakitera denok beharturik gaude, eta elkar-ulertzerik ez dagoenean, erabili behar den hizkuntza gaztelania da. Alderdi bietariko batek euskaraz ulertzen ez badu, orduan derrigorrez erabili behar da gaztelania.

Ez dago euskaraz egitea beharrezkoa den lurralderik. Euskarak bere lurraldea behar du, benetako berdintasuna edo parekotasuna lortu nahi badugu, juridikoa eta praktikoa. Hau da nazioarteko ereduak erakusten dutena.

Ene ustez, artikulua hauetan oinarritzen da euskararen...

- egoera diglosikoa
- baliogabeko eskubidea, eta
- gaztelania edo espainiar hizkuntzaren nagusitasun eta monopolioa...
- eta epaileen, magistratuen, fiskalen, idazkarien eta abarren ukiezintasuna.

Konstituzio Auzitegiaren (270/2006 KAE, 2006ko irailaren 13koa) azken ebazpenak horixe adierazten du: epaileen arazoak Estatuarenak dira, eta hor ez dago sartzetik, Estatuaren kontua eta eskumena baita.

Zoritzarrez, Gutxiengo Hizkuntzen Europako Itunaren 9. art.an ere gauza bera edo antzekoa dio:

“Jarraian zehazten diren neurriak hartzea bidezkoa egiteko beste erregio edo gutxiengoen hiztun kopurua duten zuzentza-agintaritzen barrutiei dagokienean, hizkuntza horietako bakoitzaren egoeraren arabera, eta lerroaldi honetan jasotzen diren aukerez baliatzeak epailaren ustez zuzentzaren administrazio onari oztoporik jartzen ez badio, kartagileek honako konpromisoak hartu dituzte.”

Orain, galdera hau egin dezakegu: nolako estatus juridikoa du benetan euskarak? Lurralde-eskubidea edo eskubide pertsonala da? Badirudi gure hizkuntzarekin ez dela ez bata ez bestea legeztatu (zaindu eta antolatu). Lurralde-eskubidea ez da, EAEko azpiegiturak ez baitaude gertu euskararen erabilera azkeneraino bermatzeko. Lurraldeak aukeratutako hizkuntza ofiziala lurraldeko administrazio osoan erabiltzeko modukoa izan beharko litzake. Eta hau ez da hemen gertatzen.

Geroxeago azpimarratuko dugun arren, gaurko egoeran justiziaren elebitasuna da irtenbide bakarra. Baina hori ez da lortuko EAEn euskara lurralde-eskubide osoa eta unibertsala bilakatzen ez den bitartean, gaztelaniaren pareko.

Hau dena honela izanik, beste hiru puntu aipatu behar orain arte esandakoa baieztatzeko.

4. EUSKARA JAKITEKO ADMINISTRAZIO PUBLIKOAREN IRIZPIDE DEMOLINGUISTIKOA

Dakigunez, Iparraldean biztanleen %25,7 dira elebidunak, lautik bat; EAEn %24,7, hemen ere lautik bat; eta Nafarroan, %9,4, hamarretik bat.

EAEn euskara hizkuntza ofiziala da (koofiziala). Eta hizkuntza bat ofiziala egiten da boteredunek eta agintari publikoek aintzat hartzen dutenean, gizartearen jokabideak alde batera utzita (KAren ebazpena, 1986ko ekainaren 26koa, 2. oin.).

Euskara EAEn ofiziala denez gero, Administrazio Publikoa, erdialdekoa eta bertokoa, gai izan behar da edozein une eta arlotan herritarra berak aukeratzen duen hizkuntzan kontuan hartzeko. Baina, aipatu dugunez, jokaera hau ez da aplikagarria aukeratzaileren aurrean euskaraz ez dakien beste norbait agertzen bada.

Euskaldunok eskubide osoa dugu, EAEko mugen barruan, euskara nonahi eta beti erabiltzeko. Eskubide subjektiboa izanik, norberarekin doa beti. Baina euskararen egoera soziolinguistikoa

oso makala denez, EAeko toki askotan ez da euskararik mintzatzen, eta praktikan ez da euskararen beharrik sentitzen, eta erabilera urri eta eskas horrek indar eta baliagarritasunik gabe uzten du eskubide hura, gutxienez praktikan.

Hori dela eta, euskal hiztunen kopuruak erabakitzen du euskara nola eta non erabili, hau da, kopuru horrek zehazten du eskubidearen mapa. Euskaldunik ez badago, inguru eta lurralde horretan ez da euskaraz hitz egiten, eta, beraz, ez da euskararen behar-irizana sumatzen. Eta hori da, zoritxarrez, legeak eta jurisprudentziak erabiltzen duten irizpidea, legeak ez baitio lurralderik ematen euskarari. Beraz, euskararen erabilera ez da beharrezkoa euskaraz hitz egiten ez den tokietan.

Botere Judizialaren Lege Organikoaren 530. artikuluan hurrengoia ezarri da: “Bereganatutako eskumenak dituen autonomia-erkidegoko berezko hizkuntzak izaera ofiziala duenean eta deialdiko lanpostua autonomia-erkidego horretarako denean, hizkuntza hori hitz egiten eta idazten jakitea merezimendutzat hartuko da. Zenbait lanpostutan, lanpostua lortzeko nahitaezko betekizun izan daiteke hizkuntza hori jakitea, bete beharreko eginkizunen izaera kontuan hartuta beharrezkoa denean eta lanpostuen zerrendetan hala ezartzen denean”.

5. MERITU EZ BAZTERTZAILEA ALA GAITASUNA?

Horrela dago legea, eta puntu batzuk azpimarratu behar dira, oso jakinak ditugunak. Legearen arabera, EAEn ari diren langileek (justizia arlokoak, epaileak barne):

a) Euskararen ahozko eta idatzizko ezagutza ez dute behar (“se valorará como mérito”).

b) Lanpostuetarako deialdietan, euskararen ezagutza meritutzat har daiteke, baina “meritu ez-baztertzailea” da, ez da “ad extra betebeharrak” euskaraz ez dakitenentzat.

c) Lanpostu batzuetarako ezagutza hori eskatzeko moduko betebeharra izan daiteke, baina bi baldintzarekin: betebeharraren

motak berak eskatzea ezagutza, eta eskatuta egotea lanposturako deian.

Baina ez da hemen dena amaitzen. Jurisprudentziak argi utzi duenez (otsailaren 28an, 46/1991 zk.ko EKE, 4. oin.), betebeharren eskagarritasuna egokitua eta araberakoa izan behar da, bestela euskararen erabilera diskriminatzailea eta legez kontrakoa bihur daitekeelako. Kuriosoa da irizpide hau, eta estrajuridikoa.

Hemen derrigorrez aipatu behar oraintsu atera den 2006ko irailaren 13ko KAren Ebazpena, 270/006 zk.koa. Ebazpen horrek ba-liogabetu egin ditu Eusko Jaurlaritzaren 117/2001 Dekretua, ekainaren 26koa, Justizia Administrazioako hizkuntza-normalizazioaren aldeko neurriena, 7.1 artikulua eta Hirugarren Xedapen Erantsia.

Bi arazo daude jokoan, beti bezala: batetik, eskumen-arazoa (noraino heltzen den Eusko Jaurlaritzaren eskumena euskararen erabilpena antolatzeko orduan), eta bestetik, euskararen hizkuntz eskakizuna epaitegietan.

Hori guztia kontuan hartuta, zer nolako eskubidea gelditzen zaio justiziarekin topo egiten duen euskaldunari, bere jatorrizko hizkuntza erabili nahi badu? Alde batetik, inork ez du bermatzen suertatuko zaizkigun justiziako laguntzaileak euskaraz jakingo duenik; bestetik, aurrean dugunak ez badu euskara ulertzen, gaztelania erabili beharko da. EAEn arituko diren epaileentzat, euskaraz jakitea zergatik ez da gaitasun-arazoa?

Euskal Herriko lurralde hauetan euskarak ez du inolako lurraldetasunik; euskaldunon eskubidea da, baina eskubide murriztua eta ia indarrik gabekoa. Epaiak dioenez, euskaraz jakitea meritutzat har daiteke, eta horren arabera, posible da EAEn ari diren epaileek euskararik ez jakitea eta euskara jakin barik hemen aritzea.

Orain arteko jurisprudentzia aztertuz, esan daiteke:

a) Euskara erabiltzeko eskubidea izan arren, erabilpen horrek bi baldintza ditu: auzi-jartzailearen erabakia izatea eta beste

alderdiari inolako defentsarik eza ez eragitea. Baldintza biek gauza bera dakarte: euskararen erabilpena erdaldunen esku uztea, edo euskaraz ez dakitenen menpe.

b) Euskaraz jakitea eskatu ahal zaie EAEn lan egiten dutenei, baina bakarrik lan publiko horretarako euskaraz jakitea derrigorrezkoa denean, eremu eta toki horretan euskaraz hitz egiten den heinean.

6. BEHARREZKO ETA LEGEZKO ELEBITASUNA

Hemendik ondorio argi bat atera behar da. Egungo egoera ikusita, indarrean dagoen legearen anbiguotasuna kontutan hartuta, eta euskararen ofizialtasunak ez duela askotarako balio, eta euskaraz jakitea norberaren borondatearen esku dagoela, arazo horien guztien irtenbidea egitezko elebitasuna da, bizitzako eremu eta une guztietan. Euskararen lurraldetasuna lortu behar dugu, gure eskubide subjektiboa sendotzeko.

Egia da Espainiako Konstituzioak behartu egiten gaituela gaztelaniaz jakitera, baina ez hitz egitera (nahiz eta eskubide hori izan). Hitz egiterakoan, bakoitzak aukeratu dezake nahi duen hizkuntza, Espainiako Konstituzioak eskubide hori babesten baitu. Baina aukera hori posible izateko, eleaniztasuna bideragarria izan behar da, bideragarria eta eraginkorra, bestela ez legoke hautatzerik. Elebitasunik gabe, ez dago EAEn eleaniztasunik, nahiz eta beste itxura bat eman. Are gehiago: justizia arloari dagokionez, elebitasunik gabe ez dira betetzen justiziaren eginbideek behar dituzten gutxieneoak.

Ondorio hori ez da gehiegikeria. Berehalakotasunaren printzipioa –eraikin judizialaren zutabea– ezin da bete epaileek euskaraz ez dakiten bitartean. Berdintasunaren printzipioa ere ez. Kontraesanezko epaiketetan, alde bietariko batek euskaraz ez dakienean, ezin da ahozkotan bera ere bete. Autonomia-erkidagoetan bertako hizkuntzen erabilera azkeneraino bermatuta egon behar da. Eta hori ez da gertatzen.

7. ITZULTZAILEEN MUGAK EDO EZINTASUNAK

Ezintasuna gainditzeko eta irtenbide bat bideratzeko, orain arte bide bakarra erabili izan da: itzultzaileei beren laguntza eta trebetasuna eskatzea ekintza judizialeterako. Baina:

“Epaiketa bat, muinean, eztabaida dialektiko bat da. Hizkuntza oinarri eta komunikabide, epaile batek, alde bateko eta besteko argudioak jorratu, frogak gauzatu, eta, besteak beste, lekukoak entzun eta, horiek guztiak jaso eta ulertutakoan, erabaki bat hartu behar du.

Itzulpen sistemak bitartekari bat ezartzen du bi bidezko komunikazio beharrezko horretan, mezuak ulertu, laburtu, filtratu, interpretatu eta transmititu beharrean aurkitzen da bitartekari hori, asko eta askotan mezuaren zentzua itxuraldatuz eta, aldi oro, benetako komunikazioa eta ezinbesteko hurrentasun printzipioa oztopatuz. Eta epaitegi batean egunero eztabaidatzen diren interes eta ondorioak ez dira nolana hikoak.” (Gara, 2006ko azaroaren 13an, argitaratua).

Eta horrek nahitazeko ondorio bat dakar: epaiketa batean parte hartzen duten eragileek eta, horien gaineratik, epaileek, euskara ondo ezagutu behar dute.

Itzultzaileen bitartekaritzak ez du ezer konpontzen, bestelako itxura eman arren. Ahozko jardunetan itzultzailearen parte-hartzeak jarduera judizialaren oinarriko printzipioak zapuzten ditu, bat-batekotasuna, ahozketasuna, hurbiltasuna; eta, gogoan izan dezagun, oinarriko printzipio horiek hiritarron garantia bezala ulertu behar ditugu. Itzultzailea astungarri bihurtzen da, izan ere abokatu, bezero eta lekuko euskaldunek aldika geldiuneak edo etenak egin behar dituzte, beren argudioek indarra eta hein handi batean esangura ere galtzen dituztelarik, aurretik esandakoaren itzulpenaren gainean egon behar delako, itzultzailearen esanak gainbegiraturaz.

Legearen zorabioa azpimarragarria da. Prozedura Zibilaren Legearen 143. artikuluan ezarri da itzultzailea beharrezkoa dela,

gaztelaniaz edo autonomia- erkidegoko hizkuntza ez dakien norbaiti galdetu behar zaionean edo honek adierazpenen bat eman behar duenean. Hau da, itzultzailea, legearen arabera, ez dago ikusita epaileentzat edo fiskalentzat, gaztelania edo autonomia-erkidegoko hizkuntza ezagutzen ez dutenentzat baizik. Itzultzaileak behar dira prozeduran parte hartzen dutenen lekuko, aditu eta herritarrentzat, baina ez epaimahaiarentzat ez eta idazkari edo fiskalentzat ere. Izan ere, horrela izan behar da: nola da posible Euskal Herrian epaimahaiak eta epaileek ez ezagutzea epaituko duten herritarren hizkuntza? Nola da posible epaile erdaldun bat herri honen epailea izatea? Zer esango genuke EAEko epaile guztiak frantsesak balira eta gaztelaniaz jakingo ez balute?

Normala denez, legeak ez du inolako eragozpenik jartzen idazki eta beste ekintza guztiak: baliagarri dira osorik, itzulpenik gabe, Prozedura Zibilaren 142.4 artikulua esanetan. Hau normala da.

Itzultzaileen erabilerak adierazten du beste ezerk baino hobeto EAEn euskararekin gertatzen den absurdu juridikoa.

8. EGUNERO JUSTIZIA ADMINISTRAZIOAN GERTAZEN DIREN IRREGULARTASUNAK ETA HORIEN ONDORIOAK

a) Itzulpen zerbitzua sistematikoki aplikatzen da.

b) Oso idazkari eta epaile/magistratu gutxi dira gai gaur egun euskaraz aritzeko

c) Idazki eta dokumentu guztiak itzuli egin behar direnez, beti ematen dira atzerapenak, normalean hilabeteetakoak.

d) Euskara erabili behar delako, jardun judizialen etenak eta geroratzak askotan ematen dira.

e) Alderdiek, lekukoek eta adituek egiten dituzten ahozko adierazpenak askotan bat-bateko etenak jasan behar dituzte itzuli ahal izateko.

f) Abokatuen ahozko alegazioek eta ahozko txostenek,

euskaraz eginez gero, arazo asko ematen dute, gaztelania erabiliz ematen ez direnak:

- eten bortxatuak –abokatua ez baita bere diskurtsoaren jabe izango (azalpen moduak, enfasiak, tonuak, azpimarratzeak, eten kontrolatuak, adierazpen zehatz batzuk)–,

- batzuetan esangura handiko adierazpen juridikoak ez dira itzultzen edo modu txarrean egiten dira, besteak beste.

- kontuan izanda bat-batekotasuna, ahozketasuna eta hurbiltasuna epaiketen printzipio juridiko oso funtsezkoak direla, horrek guztiak defentsa-eskubidea murrizten du, euskara ezagutzen ez duen epaileak ez baititu ulertuko abokatuak esandako zati batzuk (ondo itzulita ez daudenak), eta nahiz eta itzulpena ezin hobea izan, beti ailegatuko zaiolako modu distortsionatu eta zeharkakoan.

g) Aurreko puntuetan adierazitakoek zera suposatzen dute:

- euskara erabiltzeak diskriminazioa, tratu umiliagarri eta iraingarria suposatzen du, eta

- duintasunaren (euskal duintasun pertsonala eta/edo profesionala) kontrako eraso, tentsio jasanezina, besteak beste;

- horren ondorioz, abokatu batzuek zigor ekonomikoak jaso dituzte, epaiketa-aretoa uzteagatik.

9. ADITUEN TXOSTENA

1992ko azaroaren 15ean Espainiak Eskualdeetako edo Eremu Urriko Hizkuntzen Europako Gutuna sinatu eta berretsi zuen. Itun horren indarrez, badago halako kontrol mekanismo bat, Adituen Batzorde batek osatzen duena. Batzorde horren zeregina da, puntu guztietatik aztertu eta gero, gutxiengo hizkuntzen benetako egoera aztertzea, horren berri parte-hartzaile diren estatuen ministroei luzatzea, eta egoeraren balorazio bat egitea, eta hala denean, aholku batzuk ematea. Hala zioen Adituen Txostenak 2005ean:

“El Comité de Expertos alienta a las autoridades españolas a:

- modificar el marco jurídico para que quede claro que las autoridades judiciales penales, civiles y administrativas del País Vasco llevarán a cabo los procedimientos en vascuence, a petición de una Parte;

- garantizar formalmente al acusado el derecho a emplear el vascuence aun cuando domine el castellano;
- tomar las medidas necesarias para asegurar, cuando proceda, que se informa específicamente a las Partes en un procedimiento sobre la obligación de las autoridades judiciales del País Vasco de llevar a cabo los procedimientos en el País Vasco si una de las Partes así lo solicita, de conformidad con los compromisos contraídos por España en virtud de los párs. 1.a.i, 1.b.i y 1.c.i de la Carta;
- tomar las medidas necesarias para incrementar el porcentaje del personal de la Administración de Justicia en el País Vasco, a todos los niveles y, en particular, entre los jueces y fiscales, que puede emplear el vascuence como lengua de trabajo en los tribunales, y
- establecer programas de formación adecuados orientados al personal de la Administración de Justicia del País Vasco y a los abogados.”

Eta Adituen Txosten horretan oinarrituz, Europar Batasuneko Ministroen Batzordeak, 2005eko irailaren 21ean, gomendio batzuk eman zituen, aipatutako Ituna betearazteko asmoz. Ministroen Batzordeak Espainiako agintariei gomendatzen die Aditu Batzordearen ohar guztiak kontuan har ditzala eta, batez ere, Ituneko 9. artikuluan –Justiziar buruzko artikuluan, hain zuzen– jasotako konpromisoen aplikazioa bermatzeko behar diren neurri juridiko eta praktikoak har ditzala; hurrengoa esan zuen, hitzez hitz:

“Recomienda que las autoridades españolas tomen en consideración todas las observaciones del Comité de Expertos y que, ante todo:

1. tomen las medidas jurídicas y prácticas necesarias para asegurar la aplicación de los compromisos contenidos en el artículo 9 de la Carta, asegurando en particular que un porcentaje adecuado del personal que trabaja en este ámbito en las Comunidades Autónomas a las que afecta la aplicación del artículo 9 de la Carta tenga un conocimiento práctico de las lenguas pertinentes”.

10. DEKALOGOA

Ondorio modura, oinarrizko hamar ideia ezarriko nituzke gaiaren inguruan:

1. Administrazio Publikoaren aurrean posible da, legearen arabera, prozedura osoa euskaraz eramatea, hala nahi izanez gero. Gauza bera gertatzen da Justizia Administrazioarekin. Hemen euskararen erabilpenak ez du inolako oztoporik aurkitu behar, ez ahoz ez eta idatzietan.

2. Legearen arabera, ordea, euskaldunok ez daukagu gaur berमतuta epaitegietan prozedura bat euskaraz eramatea, hasieratik amaiera arte, alderdiren batek euskaraz ez badaki. Epaileen aginduetara gaude.

3. Legearen arabera, euskaldunok ez dugu inolako itzultzaierik behar epaitegietan, ez gaztelaniaz ezta euskaraz ere, gu elebidunak garelako.

4. Itzultzaileak euskaraz ez dakiten epaitu, lekuko, aditu eta herritarrek behar dituzte. Legeak, berriz, ez du ikusten “per se” epaileen, idazkarien, eta fiskalen euskararen ezjakintasunaren aurrean itzultzaileak erabiltzea.

5. Itzulpen lanek ez diete inolako oztopo edo gatazkarik sortu behar euskaldunei. Ez dago inolako legerik euskaraz etenka hitz egitea agintzen duenik.

6. Euskaraz esandakoak edo euskaraz aurkeztutako dokumentuak euskaraz hartu eta gorde behar dira. Erdarara itzultitakoa ez da zertan sinatu edo balioztatu behar.

7. Ahozko epaiketarako Euskal Herriko Justizia elebiduna izan behar da derrigorrez, KE eta EHko Estatutua bete gura badugu eta epaiketa zuzen edo jator bat bideratu. Euskaraz jakitea ez da meritu arazoa, gaitasuna baino.

8. Idatzizko Epaiaketetan ez da inolako oztoporik egon behar izapide guztiak euskaraz egiteko, euskaraz ez dakitenei behar diren neurri guztiak eskainiz (itzultzaileen zerbitzuak).

9. Igaro den denbora luzea kontutan hartuz, ordua da euskal epai-zirkuitoak antolatzeke, hau da, euskara hutsean egin daitezkeen epaiaketarako baliabideak jartzeko.

10. Gaur EAEn hizkuntza eskubideak ez daude nahiko babestuta, esparru juridikoa aldatzen ez den bitartean, lurraldetasunari edo eskubide subjektiboari bere osotasuna ematen ez zaion bitartean.

Kepa Sanpedro